

สมเด็จพระนางเจ้า
โสมนัสวัฒนาวดี : ราชินีแห่งสยาม
เมื่อพระชนม์ ๑๙ พรรษา

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ผู้เขียน: ศันสนีย์ วีระศิลป์ชัย

ชื่อบทความ: สมเด็จพระนางเจ้า

โสมนัสวัฒนาวดี : ราชนีแห่งสยาม

เมื่อพระชนม์ ๑๙ พรรษา

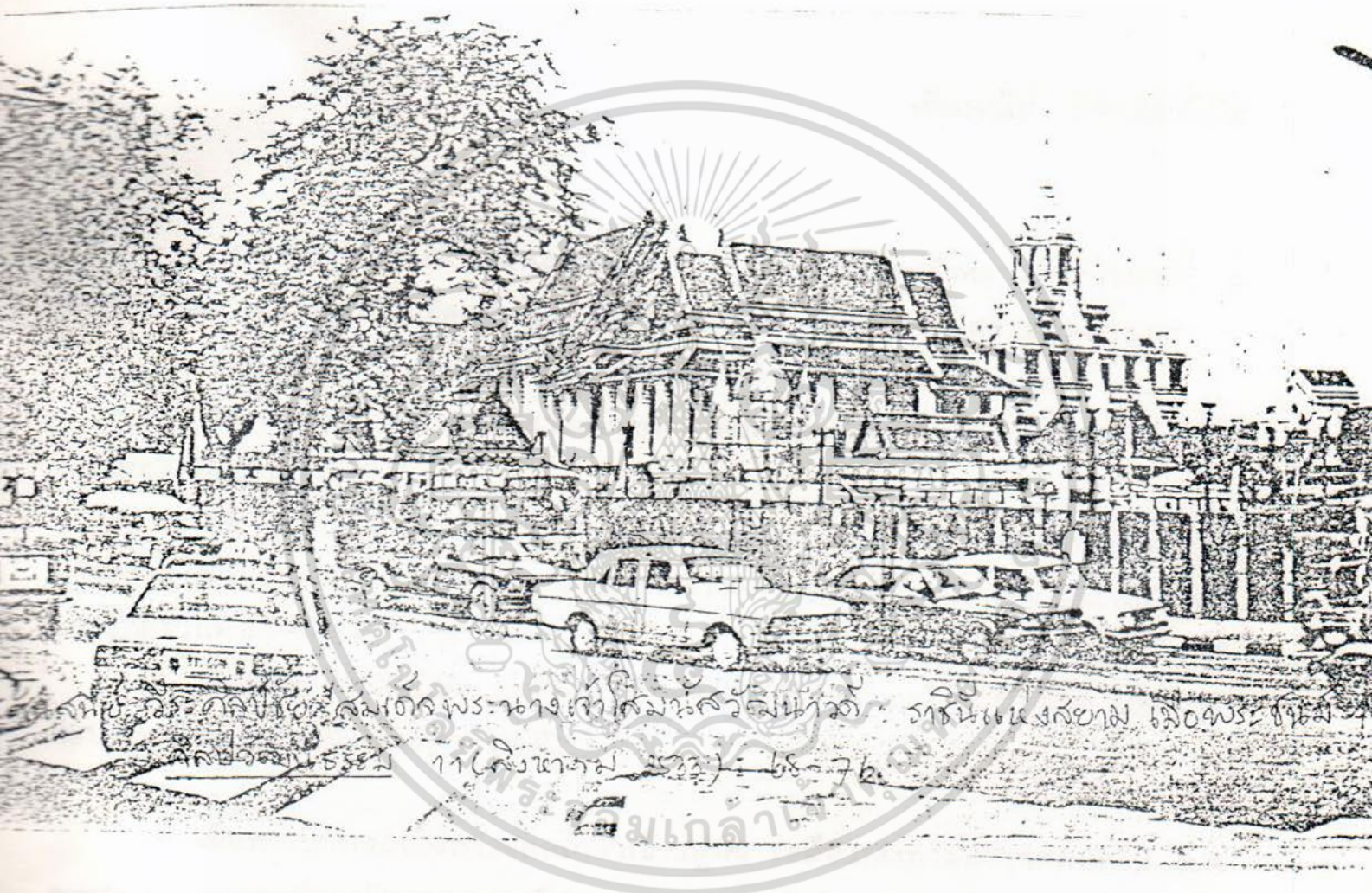
ที่มา: ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ ๑๑ (สิงหาคม ๒๕๓๓) : ๖๘-๗๖

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

สมเด็จพระนางเจ้า

พระบรมราชินีนาถ

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ราชินีแห่งสยาม เมื่อพระชนมายุ
 ครบ ๗๐ พรรษา ๑๑ สิงหาคม ๒๕๓๕ (กรุงเทพฯ) ๖๘-๗๖

วัดราชนันทาราม ที่รัชกาลที่ ๓ โปรดให้สร้างพระราชทานพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าโสมนัสสวัณนาวัต
 ที่ทรงพระเมตตา และโปรดปรานที่สุด

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
 ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

สมเด็จพระนางเจ้า โสมนัสวัฒนาวดี : ราชินีแห่งสยาม เมื่อพระชนม์ ๑๙ พรรษา

ศันสนีย์ วีระศิลป์ชัย

“สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี ทรงเป็นพระเจ้าหลานเธอที่รัชกาลที่ ๓ ทรงพระเมตตาและโปรดปรานที่สุด จึงโปรดให้สร้างวัดพระราชทานชื่อว่า “วัดราชนัคดาราม” ต่อมา รัชกาลที่ ๔ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทรงเป็น พระอัครมเหสี สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี ทรงเป็นพระอัครมเหสีพระองค์แรกที่รัชกาลที่ ๔ ทรงสนิทสนมหาเป็นที่ยิ่ง

ครั้งพระชนม์ได้ ๑๙ พรรษา ก็สิ้นพระชนม์ เมื่อทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระบรมราชินีแห่งสยาม เพียง ๙ เดือนเศษ รัชกาลที่ ๔ จึงโปรดให้สร้าง “วัดโสมนัสวิหาร” เพื่อเฉลิมพระเกียรติและอุทิศส่วนพระราชกุศลพระราชทาน

ศันสนีย์ วีระศิลป์ชัย นักค้นคว้าวิชาการด้านประวัติศาสตร์และวรรณคดี แห่งกรมศิลปากร เจียรระโนเรื่องนี้อย่างอ่อนหวานยิ่ง”

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเถลิงถวัลย์ราชสมบัติใน พ.ศ. ๒๓๙๔ นั้น พระองค์ทรงมีพระชนมายุถึง ๔๘ พรรษา แต่ยังมีทรงมีพระอัครมเหสีที่จะทรงให้รัชทายาทสืบราชสันตติวงศ์

พระบรมวงศานุวงศ์ผู้ใหญ่และเสนาบดีทั้งปวงเห็นพ้องกันว่า พระองค์เจ้าโสมนัสวัฒนาวดี พระเจ้าหลานเธอในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวพระบรมเชษฐา ทรงเป็นกำพร้าต้องอยู่เพียงลำพังพระองค์เดียวปราศจากพระประยูรญาติที่จะถวายเป็นการปกป้องคุ้มครอง จึงพร้อมใจกันทำเรื่องกราบบังคมทูลถวายพระเจ้าหลานเธอพระองค์นั้นได้ทรงราชาภิเษกสมรสดำรงตำแหน่ง “สมเด็จพระนางนาฏบรมอรรคราชเทวี” ซึ่งตรงกับพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในอันที่จะยกย่องพระประยูรญาติในสมเด็จพระบรมเชษฐา อยู่แล้ว

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ประกอบพระราชพิธีราชาภิเษกสมรสในวันที่ ๒ มกราคม พ.ศ. ๒๓๙๕ และโปรดให้สถาปนาเฉลิมพระเกียรติพระองค์เจ้าโสมนัสวัฒนาวดี เป็น สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี พระบรมราชินี

สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี ทรงมีพระราชประวัติที่น่าสนใจศึกษา เพราะทรงมีส่วนสัมพันธ์ใกล้ชิดกับพระมหากษัตริยาธิราชเจ้าแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ถึงสองพระองค์คือ.....

ทรงเป็นพระเจ้าหลานเธอที่พระยาทสมเด็จพะนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระเมตตา และโปรดปรานที่สุด

และทรงเป็นอัครมเหสีพระองค์แรก ที่สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนิทสนมหาเป็นที่ยิ่ง

สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี เป็นพระธิดาพระองค์เดียวในพระองค์เจ้าลักขณานุคุณ พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ประสูติแต่หม่อมจิว เมื่อวันที่ ๒๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๗๗

เมื่อแรกประสูติทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นหม่อมเจ้า ทรงกำพร้าพระบิดา เมื่อพระชนมายุเพียง ๖ เดือน สมเด็จพระอัยการทรงมีพระมหากฤษฎาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้รับเข้าไปเลี้ยงดูในพระบรมมหาราชวัง

พระเมตตาที่ทรงมีต่อพระเจ้าหลานเธอพระองค์นี้ เป็นที่ประจักษ์และเล่าขานกันว่า ทรงมีเมตตาเป็นพิเศษกว่าพระเจ้าหลานเธอทั้งปวง ดังปรากฏหลักฐานยืนยันหลายประการ นับแต่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาเป็นพระองค์เจ้า เฉลิมพระนามตามจารึกในพระสุพรรณบัฏ ว่า พระองค์เจ้าโสมนัสวัฒนาวดี ซึ่งเป็นพระเจ้าหลานเธอเพียงพระองค์เดียวที่ทรงได้รับพระมหากฤษฎาธิคุณ เช่นนี้ ดังปรากฏหลักฐานในคำประกาศรัชกาลที่ ๕ เรื่องทรงตั้งพระบรมวงศานุวงศ์ศักราช ๑๒๑๔ ว่า

“...จึงทรงพระราชดำริว่า พระเจ้าหลานเธอในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอันมาก หาได้เป็นพระองค์เจ้าไม่มีแต่พระเจ้าหลานเธอคือ พระองค์เจ้าโสมนัสวัฒนาวดี เป็นพระองค์เจ้าแต่เพียงองค์เดียว...”

ในพระราชพิธีพระราชทานพระสุพรรณบัฏเลื่อนพระอิสริยยศนั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งพระราชพิธีเป็นพิเศษว่าพระราชพิธีสถาปนาพระองค์เจ้าพระองค์อื่น ๆ ดังที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชวิจารณ์ไว้ว่า

“...พระราชทานสุพรรณบัฏเลื่อนที่ให้เป็นพระองค์เจ้าโสมนัสวัฒนาวดี ทำท่วงทีเหมือนจะได้เป็นเจ้าฟ้า ด้วยพิธีเมื่อเวลาเลื่อนหม่อมเจ้าให้เป็นพระองค์เจ้านั้น คล้ายกับเมื่อเลื่อนพระองค์เจ้าหญิงให้เป็นเจ้าฟ้าคุณทลทพิยวดี ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก นั้น...”

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ครั้นพระองค์เจ้าโสมนัสวัฒนาวดี ทรงเจริญพระชันษาครบโสกันต์ใน พ.ศ. ๒๓๘๙ สมเด็จพระอัยกาภิทรภพพระกรุณาโปรดเกล้าฯ จัดพระราชพิธีโสกันต์ให้พระเจ้าหลานเธออย่างใหญ่ จนเป็นที่กล่าวขวัญรำลือกันทั่วไปในสมัยนั้นว่า ใหญ่ยิ่งราวกับพระราชพิธีโสกันต์เจ้าฟ้า ปรางกุ หลักฐานในประชุมประกาศรัชกาลที่ ๔ ทรงกล่าวถึงเหตุการณ์ตอนนีไว้ว่า

“...ครั้นพระองค์เจ้าโสมนัสวัฒนาวดี ทรงเจริญพระชนมายุถึงกำหนดโสกันต์ในปี มะเมียอัฐศกศักราช ๑๒๐๘ ให้ตั้งการพระราชพิธีโสกันต์เป็นการใหญ่ คล้ายกับโสกันต์ เจ้าฟ้า เป็นแต่ไม่มีเขาไกรลาส และมยุรฉัตรเหมือนอย่างสมเด็จพระเจ้าฟ้าคุณทลภพิยวดีปลูก พระเบญจาทิศรง แลพลับพลาเปลื้องเครื่อง บนชลาพระมหาปราสาทแทน การอื่น ๆ ก็ เหมือนกันกับเจ้าฟ้า แห่งถึง ๖ วัน เป็นแต่วันที่ ๗ ไม่มีแห่พระเกษา...”

หลังจากพระราชพิธีโสกันต์ผ่านไปไม่นานนัก สมเด็จพระอัยกาภิทรภพพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระอารามขึ้นใหม่ ณ ริมกำแพงเมืองด้านตะวันออกบริเวณใกล้กันกับวัดเทพธิดาราม

ในการก่อสร้างครั้งนั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงให้ประจักษ์ว่า พระอารามที่โปรดให้สร้างขึ้นนี้มีพระราชประสงค์จะสร้างพระราชทานพระเจ้าหลานเธอพระองค์เจ้าโสมนัสวัฒนาวดี โดยโปรดให้พระเจ้าหลานเธอเสด็จไปวางศิลาฤกษ์พระอุโบสถ และเสด็จประกอบ พิธียกชื่อพระอุโบสถ

ครั้นสร้างสำเร็จแล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามพระอารามนี้ว่า “วัดราชนิตดาราม”

หลักฐานดังกล่าวมานี้ เป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงพระเมตตาที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีต่อพระราชนัดดาพระองค์นี้เป็นพิเศษอย่างชัดเจน ซึ่งแม้แต่พระเจ้าลูกยาเธอ และพระเจ้าลูกเธอทั้งปวงยังถึงกับทรงออกพระโอษฐ์ว่า

“...พระองค์เจ้าโสมนัสวัฒนาวดี มีบุญมากไปกว่าพระองค์เจ้าลูกเธอทั้งปวงอีก...”

การที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดปรานและมีพระเมตตาต่อสมเด็จพระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าโสมนัสวัฒนาวดีอย่างยิ่งนี้ น่าที่จะมีมูลเหตุมากกว่าที่พระเจ้าหลานเธอพระองค์นี้ทรงกำพร้าพระบิดาแต่ยังทรงพระเยาว์ หากยังไม่พบหลักฐานใดที่แสดงถึงเหตุผลอื่น

มีข้อที่น่าสังเกต คือ พระเจ้าหลานเธอพระองค์เจ้าโสมนัสวัฒนาวดีนี้ ทรงมีส่วนสัมพันธ์ทางสายพระโลหิต กับ พระองค์เจ้าหญิงวิลาส หรือ กรมหมื่นอภัยสรสุดาเทพ พระราชธิดาพระองค์หนึ่งที่ทรงโปรดปรานสนิทเสน่หาเป็นพิเศษกว่าพระราชธิดาและพระราชโอรสพระองค์อื่น ๆ ดังจะได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ของพระองค์เจ้าหญิงทั้งสองดังนี้

พระองค์เจ้าหญิงวิลาสและพระองค์เจ้าลักขณานุคุณ (พระบิดาในพระองค์เจ้าโสมนัสวัฒนาวดี) เป็นพระราชธิดาและพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาบาง ซึ่งไม่ปรากฏหลักฐานว่าเป็นธิดาตระกูลใด ทราบแต่ว่าได้ถวายตัวเป็นข้าในรัชกาลที่ ๓ และครั้งหนึ่งพระองค์ยังทรงดำรงพระอิสริยยศเป็นกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ นับเป็นพระโอรสองค์โตที่ทรงมีพระเมตตาคนหนึ่ง

เอกสารนี้เป็นเอกสารหลวงส่วนราชการเพื่อการศึกษาค้นคว้า เมื่ออนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์อื่นใด กรุณาแจ้งที่มาแก่กรมศิลปากร

เป็นที่ทราบกันดีในสมัยนั้นว่าพระราชธิดาและพระราชโอรสคู่นี้ ทรงเป็นที่สนิทสนมหาของพระบรมชนกนาถเป็นที่ยิ่ง โดยเฉพาะพระองค์เจ้าหญิงวิลาสนั้น พระราชธิดาทรงมีพระเมตตาเป็นพิเศษ เพราะพระองค์เจ้าหญิงทรงมีพระสิริโฉมงดงามประดุจเทพธิดา จนภายหลังเมื่อโปรดสถาปนาพระอิสริยยศทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาเป็นกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ

นอกจากพระสิริโฉมแล้ว กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ ยังทรงมีพระปรีชาสามารถ พระสติปัญญาเฉลียวฉลาด รอบรู้งานราชการสนองพระเดชพระคุณใกล้ชิด เป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยในหน้าที่ พนักงานพระสุคนธ์ และผู้กำกับการแจกเบี้ยหวัดฝ่ายใน และที่สำคัญยิ่งคือ ทรงเป็นพระราชธิดาที่มีพระศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาดุจเดียวกับพระบรมชนกนาถ ทรงอุทิศทรัพย์ส่วนพระองค์เนื่องในงานกุศลเนื่อง ๆ

พยานแห่งพระเมตตาที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีต่อพระราชธิดาพระองค์นี้ คือ โปรดให้สร้างพระอารามขึ้น ณ ริมกำแพงด้านตะวันออกและโปรดพระราชทานนามว่า วัดเทพธิดาราม เพื่อให้เป็นที่ประจักษ์ว่า ทรงมีพระราชประสงค์จะพระราชทานแด่กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ พระราชธิดา

หลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงน้ำพระราชหฤทัยรักของพระองค์ที่ทรงมีต่อพระราชธิดาพระองค์นี้ อย่างล้นเหลืออีกประการหนึ่ง คือ เมื่อกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพสิ้นพระชนม์ พระองค์ทรงพระโศกเศร้ารักเป็นทวีคูณ ถึงแก่ทรงพระราชนิพนธ์เป็นพระราชปณิธานพระราชทานพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นนุชิตชิโนรสอธิปัตย์ ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามพรรณนาถึงสิ่งที่พระองค์ทรงรักยิ่ง ๕ ประการ ได้แก่ บ่อแก้ว ช่างแก้ว นางแก้ว ขุนพลแก้ว และขุนคลังแก้ว

สำหรับนางแก้วของพระองค์นั้นทรงระบุว่าคือ พระเจ้าลูกเธอพระองค์เจ้าหญิงวิลาส กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ ซึ่งเป็น "...พระบวรปิยะธิดาเส่นหาเอนกผลของพระราชธิดา..."

ในส่วนพระองค์เจ้าลักขณานุคุณพระราชอนุชานั้น ก็กล่าวกันว่า ทรงเป็นพระปิโยรสที่สมเด็จพระราชบิดาทรงมีพระเมตตาเป็นพิเศษเช่นกัน แต่ด้วยเหตุที่ทรงมีพระชนมายุสั้น จึงมิได้มีโอกาสรับราชการสนองพระเดชพระคุณให้ปรากฏพระเกียรติคุณ พระองค์เจ้าลักขณานุคุณสิ้นพระชนม์เมื่อพระชนมายุเพียง ๒๔ พรรษา หลังจากที่พระธิดาประสูติได้ ๖ เดือน

ด้วยเหตุที่พระองค์เจ้าโสมนัสวัฒนาวดี ทรงมีสายพระโลหิตอันเนื่องมาแต่พระราชธิดาและพระราชโอรส อันทรงสนิทสนมหาอย่างที่สุด จึงน่าจะเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระเมตตาเป็นพิเศษต่อสมเด็จพระเจ้าหลานเธอพระองค์นี้ก็อาจเป็นได้

พระองค์เจ้าโสมนัสวัฒนาวดี ทรงมีความสุขในพระบารมีปกเกล้าฯ แห่งสมเด็จพระอัยการเพียง ๑๖ ปี ก็ทรงต้องประสบกับความวิปโยคอย่างใหญ่หลวง เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตใน พ.ศ. ๒๓๙๔ เพราะนอกจากสมเด็จพระอัยกาแล้ว พระองค์ก็มีทรงมีพระประยูรญาติพระองค์อื่นอีกเลย

พระบรมวงศานุวงศ์ผู้ใหญ่ทรงมีพระเมตตาพระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์นี้ยิ่งนัก จึงพร้อมใจกันทำเรื่องกราบบังคมทูลถวายพระองค์เจ้าโสมนัสวัฒนาวดีให้ทรงราชาภิเษกสมรสกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังได้กล่าวแล้ว

ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

พระชะตาชีวิตของสมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี กลับรุ่งโรจน์ขึ้นอีกครั้ง ด้วยทรงเป็นพระอัครมเหสีที่พระราชสวามีทรงสนิทสนมหา และด้วยเหตุที่ทรงเข้าพระราชพิธีภิเษกสมรส จึงทรงเป็นที่รู้จักเคารพนับถืออย่างกว้างขวางในหมู่ชาวต่างประเทศในฐานะสมเด็จพระบรมราชินีแห่งราชอาณาจักรสยาม

สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี ทรงเสวยสุขร่วมกับพระราชสวามีได้เพียง ๖ เดือน ก็ทรงประสบเคราะห์กรรมอย่างแสนสาหัส ด้วยทรงพระประชวรขณะทรงพระครรภ์ ในขั้นแรกแพทย์เข้าใจว่าประชวรพระโรคครรภ์รักษา จึงถวายการรักษาไปตามที่เข้าใจ อาการพระโรคมิบรรเทา จนทรงมีพระประสูติกาลพระราชกุมารเมื่อพระครรภ์ได้เพียง ๗ เดือน พระราชกุมารทรงอ่อนแอมากทรงมีชีวิตอยู่ได้ ๓ ชั่วโมง ก็สิ้นพระชนม์

ส่วนพระองค์สมเด็จพระนางเจ้าฯ อาการประชวรพระโรคกำเริบ พระราชสวามีพระวิตกทุกข์โทมนัสเป็นที่ยิ่ง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ระดมทั้งแพทย์หลวง คือ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงวงศาธิราชสนิทและแพทย์ชาวต่างประเทศ คือ หมอบริดเลย์ นายแพทย์ชาวอเมริกัน ถวายการรักษาอย่างสมัยโบราณและสมัยใหม่ภายหลังตรวจพบว่าทรงพระประชวรด้วยพระยอดภายในศูนย์พระนาภี เมื่อพระยอดแตกพระบุพโพตกทั้งภายนอกและภายใน แต่อาการประชวรกำเริบจนสุดกำลังที่แพทย์ทั้งไทยและต่างประเทศจะถวายการรักษาได้ พระอาการทรุดลงอย่างรวดเร็ว และสิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๑๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๓๙๕ ทรงพระประชวรอยู่ถึง ๖๒ วัน สิริรวมพระชนมายุได้ ๑๙ พรรษา ทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระบรมราชินีได้ ๙ เดือนเศษ

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระอาลัยรักในสมเด็จพระอัครมเหสีเป็นที่ยิ่ง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งพระราชพิธีพระศพตามพระราชประเพณีโบราณสมแก่พระเกียรติยศ สมเด็จพระอัครมเหสีทุกประการ โปรดพระราชทานเพลิงพระศพ ณ พระเมรุทองสนามหลวง ในวันที่ ๑๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๓๙๖

ในครั้งนั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บูรณะโบสถ์วิหาร ซึ่งพระองค์เจ้าลักขณานุคุณพระบิดาของสมเด็จพระนางเจ้าฯ ได้โปรดให้สร้างขึ้นไว้ ณ บริเวณริมคลองผดุงกรุงเกษม พระราชทานพระอารามนี้ว่า วัดโสมนัสวิหาร เพื่อเฉลิมพระเกียรติและอุทิศส่วนพระราชกุศลพระราชทาน

ต่อมาภายหลังโปรดให้สร้างพระอารามใหม่ขึ้นให้เคียงคู่กับวัดโสมนัสวิหาร มีลักษณะสถาปัตยกรรมเช่นเดียวกัน พระราชทานนามพระอารามใหม่นี้ว่า วัดมกุฏกษัตริยาราม อันเป็นพยานยืนยันถึงน้ำพระราชหฤทัยรักและผูกพันที่ทรงมีต่อสมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี อีกประการหนึ่ง

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

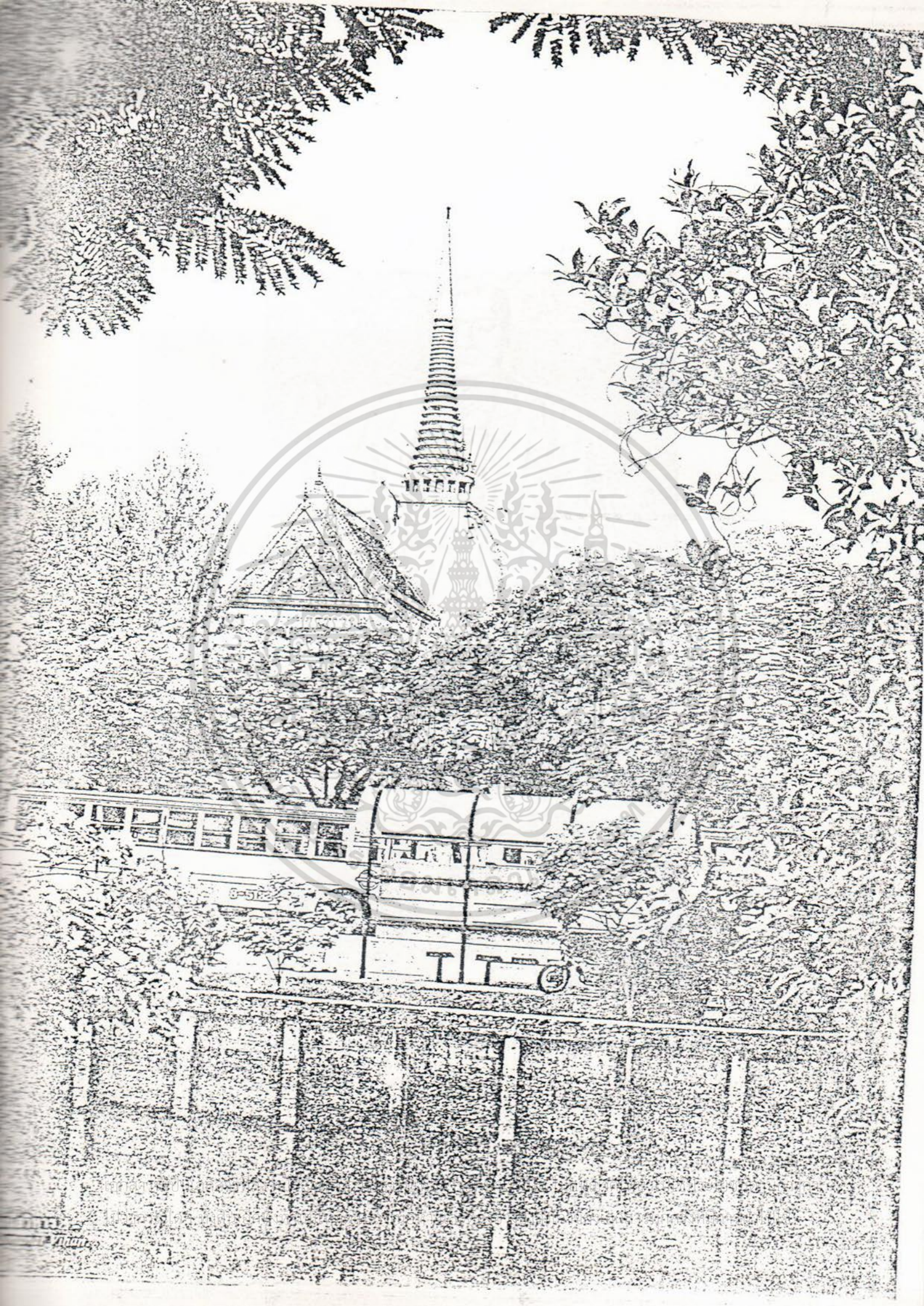
ด้วยเหตุที่สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี ทรงเป็นที่เคารพยกย่องและรู้จักกันอย่างกว้างขวางในหมู่ชาวไทยและชาวต่างประเทศ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้จดหมายเหตุบรรยายมูลเหตุทรงพระประชวรและพระอาการจนถึงสิ้นพระชนม์ ทั้งภาษาไทย ภาษาอังกฤษ จัดพิมพ์ที่โรงพิมพ์หลวง เมื่อวันที่ ๒๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๙๕ เพื่อส่งไปยังพระบรมวงศานุวงศ์ และพระสหายชาวต่างประเทศ ด้วยทรงมีพระราชดำริว่า

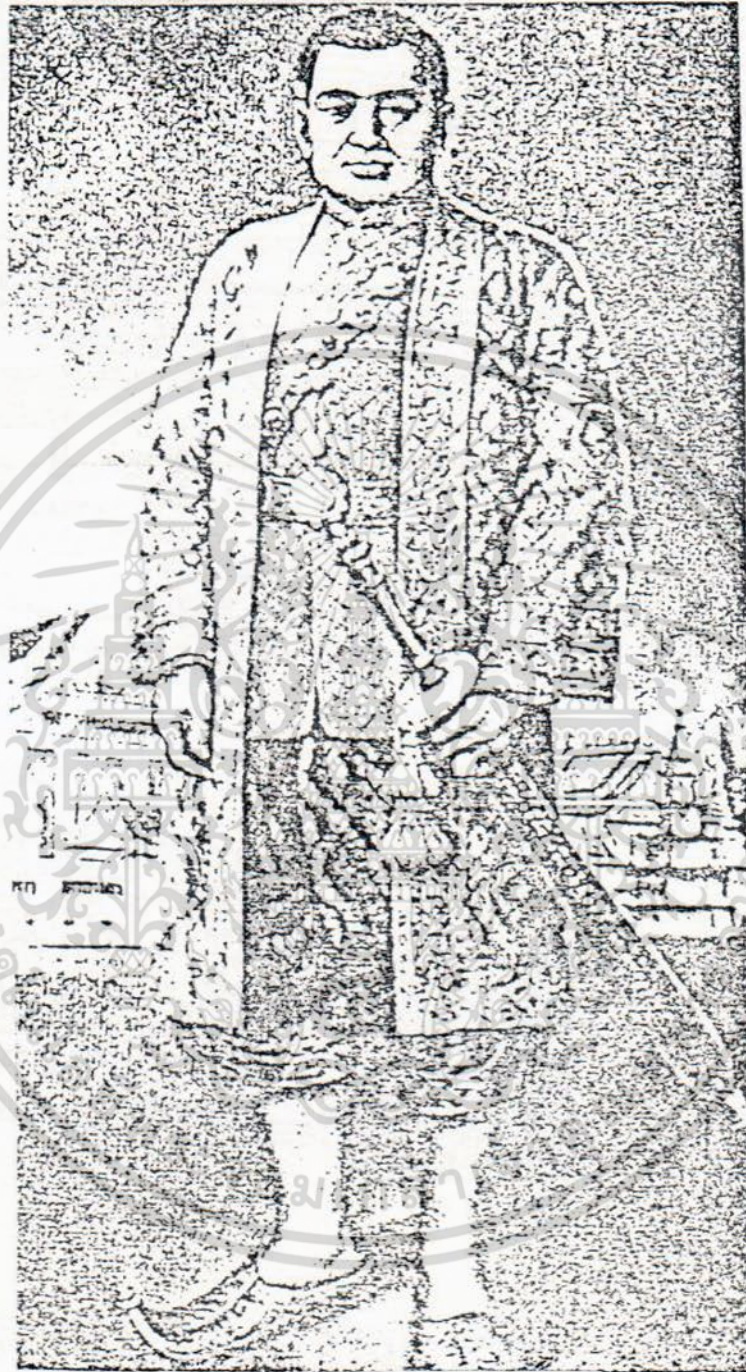
“...จะได้ทราบแน่ถึงเรื่องพระนางโดยมิพ้กต้องสืบสวน และเข้าใจไปต่าง ๆ ...”

ถึงแม้ว่าสมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดีจะทรงมีพระชนมายุสั้นเพียง ๑๙ พรรษา และยังมีได้ทรงประกอบพระเกียรติคุณใด ๆ ให้ปรากฏก็ตาม แต่จากหลักฐานที่ยืนยันว่าพระองค์ทรงเป็นที่สนิทสนมหาโปรดปรานของพระมหากษัตริยาธิราชเจ้าแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ถึง ๒ พระองค์นั้นก็น่าที่จะแสดงอย่างแจ่มชัดว่า พระองค์จะต้องทรงเป็นพระราชขัตติยานารีที่มีพระคุณสมบัติอันพิเศษพระองค์หนึ่งแห่งพระบรมราชจักรีวงศ์เป็นแน่แท้

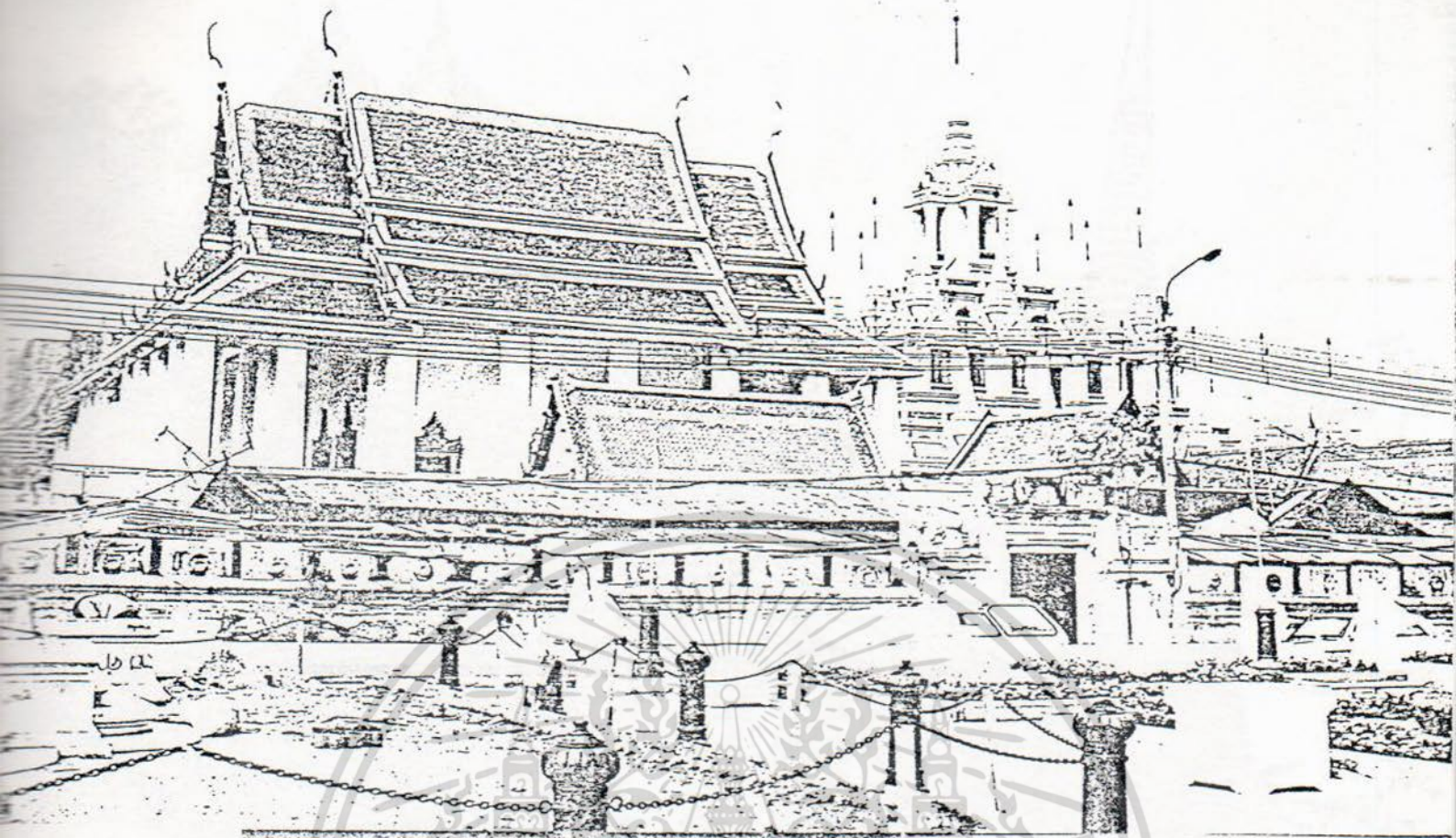
เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้าไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

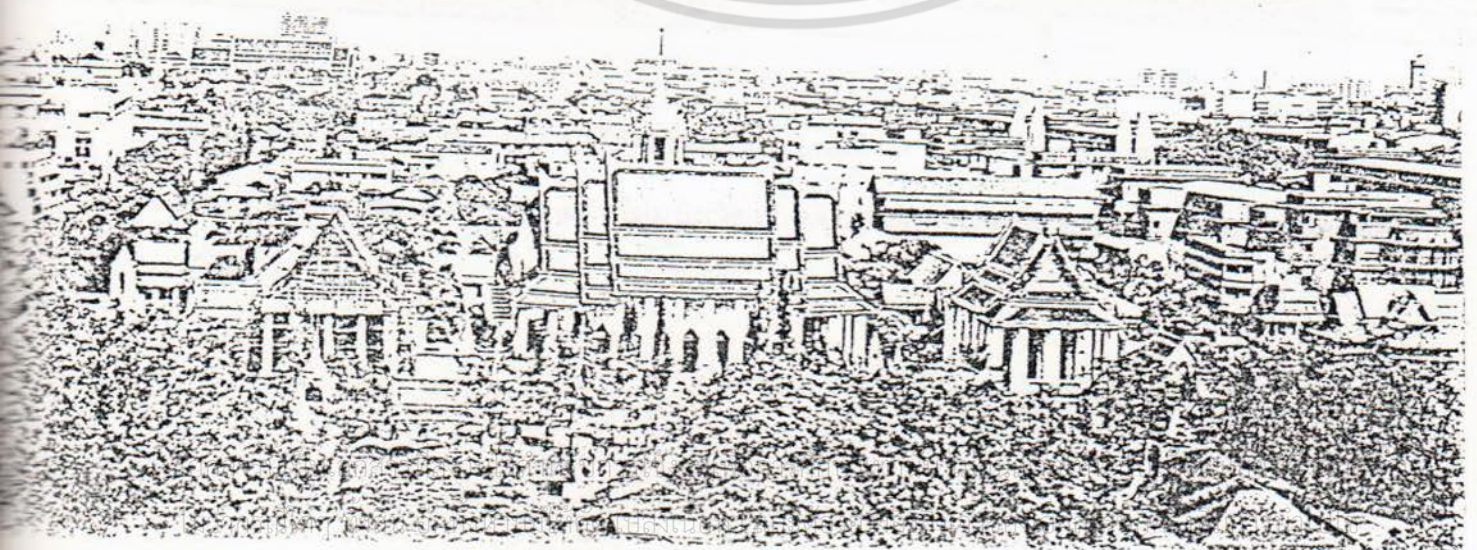
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 โปรดให้สร้าง
วัดราชินีศคาราม

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

วัดราชนันทดา

ถ่ายภาพโดย อติเรก จันทร์ทอง

วัดโสมนัสวิหาร ที่รัชกาลที่ 4 โปรดให้สร้างเพื่อเฉลิมพระเกียรติและอุทิศส่วนพระราชกุศล
พระราชทาน สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี พระอัครมเหสีพระองค์แรกที่ทรงสนิทสนมหา
เป็นที่ยิ่ง

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 โปรดให้สร้าง
วัดโสมนัสวิหาร

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้